

Elşən Mirişli

Gence şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

III Osman

III Osman 25-ci Osmanlı sultanı və 104-cü İslam xəlifəsidir. Sultan Mahmudun vəfatının ardından 14 dekabr 1754-cü il cümə günü 58 yaşında iken taxta çıxdı. Hakimiyyətdə olduğu illər 14 dekabr 1754-30 oktyabr 1757-ci illərdir.

Sultan III Osmanın ilk gördüyü iş isə birlikdə çalışacağı dövlət adamlarını seçmək oldu. Səltənəti boyunca sədrəzəm başda olmaqla, bir çox mühüm dövlət vəzifəsi tez-tez əl dəyişmişdir. Bununla da bu şəxslərin dövlət idarəsindəki gücünü azaltmağı planlaşdırdı. Sultan III Osman hakimiyyət illəri ərzində 6 sədrəzəm, 7 şeyxülislam və 2 kaptan-ı dərya dəyişdi. Sədrəzəmlərin vəzifədən alınma səbəbləri isə adlarının rüşvətə qanşması, sultana yalan danışmaq, çıxan yanğınlar və əhəlinin şikayətləri oldu.

Sultan Osmanın hakimiyyət illəri zəlzələ, sel fəlakəti, şiddətli şaxta və yanğınlar kimi bir çox təbii fəlakətlə keçdi. 1755-ci ilin yanvarında Haliç boğazı donmuş, insanlar boğazı yeriyərək keçmişdir. Baş tutan 4 yanğın isə paytaxtda böyük dağıntılara səbəb oldu. Bunlardan ilki 22 dekabr 1754-cü ildə şənbə gecəsi Mahmudpaşa səmtində baş tutdu və 18 saat davam etdi. İkincisi isə 12 iyul 1755-ci ildə cümə günü Kadirqa limanında baş tutdu və 15 saat davam etdi. 29 sentyabr 1755-ci il bazar ertəsi günü çıxan növbəti yanğın isə 40 saat boyunca davam etdi və İstanbulun bir neçə səmtini məhv etdi. 6 iyul 1756-cı il bazar ertəsi başlayan və 2 gün davam edən son yanğın isə şəhərin mərkəzi bölümlərini tamamilə xarabalığa çevirdi.

Sultan III Osman mədə xəstəliyi səbəbi ilə 30 oktyabr 1757-ci il tarixində vəfat etdi. Sultan Osmanın da qardaşı Sultan I Mahmud kimi övladı olmamışdı.

III Mustafa

III Mustafanın atası III Ahmed, anası Əminə Mihrişah Sultandır. 26-cı Osmanlı padşahı və 105-ci İslam xəlifəsidir. Divan ədəbiyyatındakı adı isə Cahangirdir. Atasının 1730-cu ildə taxtdan çəkilməsindən sonra 27 il qəfəs həyatı yaşamışdır. Əmininin oğlu III Osmanın ölümü üzərinə 1757-ci ildə taxta çıxdı. III Mustafanın hakimiyyətdə olduğu illər 31 oktyabr 1757-21 yanvar 1774-cü illərdir.

Səltənəti

Baş keçdikdən sonra sədrəzəm Qoca Raqif Paşanı vəzifəsində saxladı. Maliyyə vəziyyətini düzəltmək üçün sarayın xərclərini azaltdı və sui-istifadənin üstünə getdi ancaq uğur qazana bilmədi. Orduda artilleriya sinifini düzəltmək üçün Baron de Totta "Sürət topçuları" adında hərbi birlik qurdu. Rusların 1770-ci ildə Çeşmədə Osmanlı donanmasını yandırmaları üzərinə yeni bir donanma hazırlanmasına çalışdı. Bu donanmanın əsgərlərini yetişdirmək üzrə 1773-cü ildə Mühəndisxaney-i Bahr-i Hümayunu qurdu. Laləli məscidini tikirdi. Bundan başqa zəlzələdə yıxılan Fateh məscidini yenidən tikirdi.

Səltənətinin son dönəmində 1768-1774 Osmanlı-Rus müharibəsi hakim oldu. III Mustafa

bəsi hakim oldu. III Mustafa ordusunun zəifliyini bilməklə birlikdə II Yekaterina dövründə Rusiyanın Lehistana (Polşaya) etdiyi müdaxilələr ucbatından Rusiyaya qarşı müharibə elan etdi. Döyüş əsnasında Baltik dənizindən yola çıxan Rus donanması Çeşmədə Osmanlı donanmasını yandırdı. III Mustafa savaşı bitirmək üçün cəhdlər etdi ancaq müvəffəqiyyətli ola bilmədi. Savaş davam edərkən öldü. Laləlidə öz tikirdiyi Laləli külliyyəsinin içindəki III Mustafa türbəsində yatmaqdadır.

I Əbdülhəmid

I Əbdülhəmid 27-ci Osmanlı padşahı və 106-cı İslam xəlifəsidir. III Ahmedin oğlu və III Mustafanın qardaşıdır. Hakimiyyətdə olduğu illər 21 yanvar 1774 -7 aprel 1789-cu illərdir.

ni mühasirə altına aldıqda, may 1776-cı ildə Səfəvilərə hərbi elan edildi. 1776-cı ildə Səfəvilərin əlinə keçən Bəsrə ancaq üç il sonra geri alınmışdı. III Qəsri-Şirin sülh müqaviləsi imzalandı.

Aynalıqovaq Tenkihnaməsi və Rusiyanın Krımı işğal etməsi

Kiçik Qaynarca Sazişi nəticəsində Osmanlı İmperatorluğu ilə Rusiya arasında qalıcı bir sülh təmin edilməmişdi. Çünki Rusiya Krımı tamamilə özünə bağlamaq istəyirdi. III Səlim Gəray Xan ilə rusların Krım xan olaraq seçdikləri Şahin Gəray arasında bir daxili müharibə çıxdı.

Yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı ehtimalının meydana çıxması üzərinə, Aynalıqovaq Tenkihnaməsi imzalandı. Kiçik Qaynarca Müqaviləsində bəzi maddələr dəyişdirildi. Ruslar Krımdan əsgərlərini çəkə-

ayrı cəbhədə həm Avstriya, həm də Rusiya ilə döyüşmək məcburiyyətində qalan Osmanlı İmperatorluğu ordunu ikiye bölmüşdü. Bu vəziyyət Osmanlı Dövlətini çətin vəziyyətdə buraxdı. Hücuma keçən ruslar, Özi qalasını əhatə edərək 25 min adamı qətl etdilər (17 dekabr 1788).

Bu xəbərin İstanbula çatması üzərinə, Sultan I Əbdülhəmid kədərindən xəstələndi və iflic keçirdi. Ancaq 7 aprel 1789-cu ildə vəfat edənə qədər dövlət işləri ilə maraqlanmağa davam etdi. Sultan I Əbdülhəmid, 15 il 2 ay 17 gün davam edən səltənətdən sonra 64 yaşında vəfat etdi. III Səlim 28-ci Osmanlı padşahı oldu.

Aləmdar Mustafa Paşa

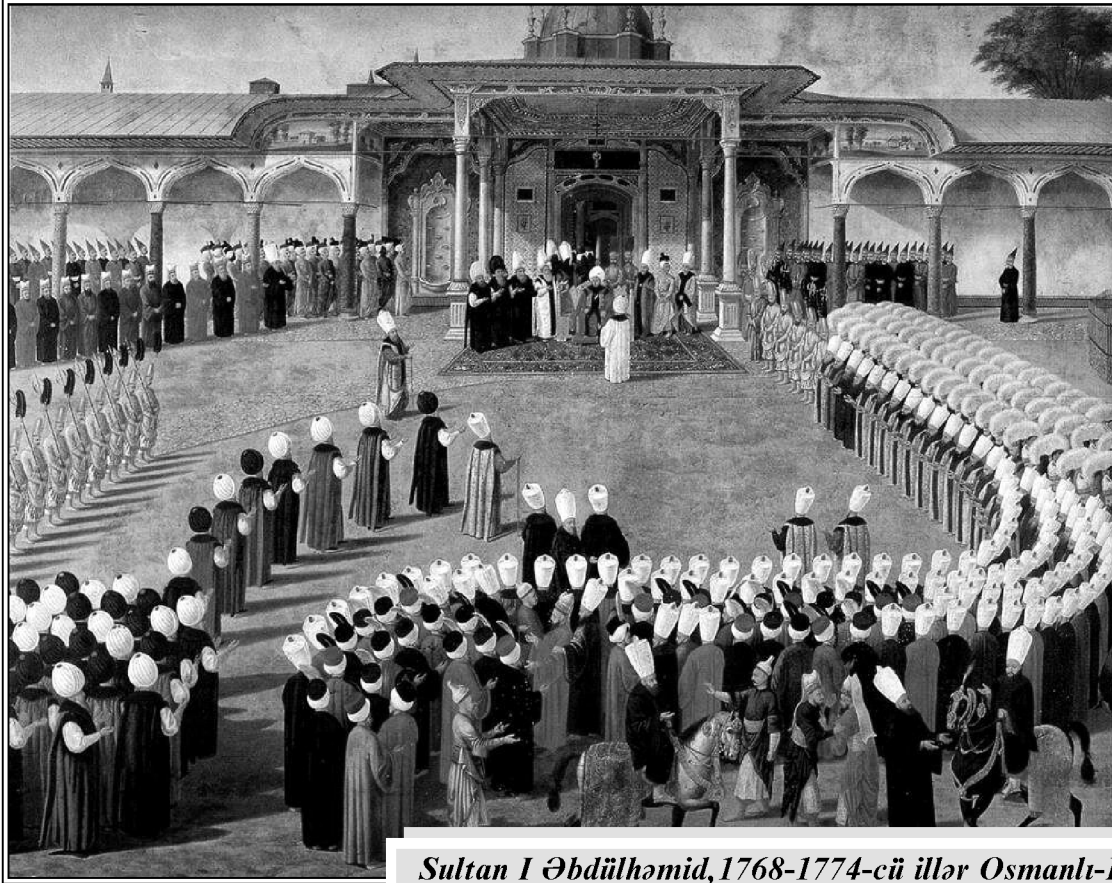
Aləmdar Mustafa Paşa dövrünün sərhədlərini aşan qəti hərəketli və yenilik sevrə sədrəzəm olmuşdu. 29 iyul 1808-15 noyabr 1808-ci ildə Osmanlı imperatorluğunun

minu itirib. Beləliklə, onlar ölkəni qoruya bilməzlər. Ona görə də III Səlimin "Nizami Cədid" ordunu yenidən qurmaq istəyini haqlı bildi. Aləmdar Mustafa Paşa anladı ki, imperatorluq artıq ucurumun kənarındadır. Yeniçeri ocağını təşkil edənlərlə müharibəni udmmaq olmaz. Dövlətə Avropa üsulunda müharibə edən əsgər lazımdır. Müşahidəsinə inanan Aləmdarın köhnə fikirləri birdən-birə tərsinə dönmüş, qəlbən bir yenilik tərəfdarı olmuşdur.

Dövlətin canına hopmuş parazit ağalar, rüşvətçilər, şərefsizlər və istismarçı dindarlar Aləmdara görə dövlətin düşmənlərində.

1807-ci ildəki Kabakçı üsyanı Kosa Musa və Topal Ataullah tərəfindən hazırlanmışdı. Ölkədə gedən avropalaşma hərəkatı bu üsyanın rəhbərlərini qorxuya saldı. Üçün bütün vasitələrdən istifadə edib bu hərəkatın qabağını almağa çalışırdılar.

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

dılar. Onların bu niyyətlərini ilk qavrayan Aləmdar Paşa olmuşdur. Duyğu və qavradığı həqiqətə çevrildi. III Səlim taxtdan salındı, yerinə iradəsiz Mustafa gətirildi. III Səlimin yaxınlarından bəziləri də Aləmdara sığınmalı oldu. Bu kişiler Aləmdara qoşularaq III Səlimi həbsdən qurtarmağa qərar verdilər. Aləmdarın rəhbərliyi altında olan bu qüvvələr Rusçukdan İstanbula doğru hərəket etdilər.

Aləmdar İstanbulda III Səlimin cəsədi ilə qarşılaşdı (28 iyul 1807-ci il) zorla ölümdən qurtarılan II Mahmud eyni gün taxta çıxarıldı. "Nizami Cədid" bu dəfə "Səkbani Cədid" adı ilə yenidən quruldu (14 oktyabr 1807-ci il).

Aləmdar artıq sədrəzəmdir. Qanuna uyğun olmayan hərəketlərə göz yummadı. Rüşvətçilərə və bəcarıqsız idarəçilərə qarşı mərhəmətsiz oldu.

Ağlı və məntiqi ilə padşaha da təsir edir, onu haqlı yola yönəldirdi. Fırıldaçı və rüşvətçilərə Aləmdarın bu hərəketlərinə dözməyib fitnə ocağını yenidən yandırmaq niyyətləri ayağa qaldırdılar. Vəziyyətin

Sultan I Əbdülhəmid, 1768-1774-cü illər Osmanlı-Rus Savaşının pis vəziyyətdə davam etdiyi bir dövrdə taxta keçmişdi. Ruslara qarşı qoyula bilməyəcəyini anlayan Osmanlı Dövləti 21 iyul 1774-cü il tarixində Kiçik Qaynarca sazişinə imza atdı. Bu müqaviləyə görə Krım müstəqillik verildi. Ruslar Qara dənizdə ticarət edib, donanma saxlaya bilərdi. Balkanlarda Pravoslav topluluqların hüquqlarını qorumaq idilər. Osmanlı Dövləti Rusiyaya döyüş təzminatı verəcək; ancaq Rusiya Eflak, Boğdan, Bessarabiya və Aralıq dənizində işğal etdiyi adaları Osmanlı Dövlətinə geri verəcəkdi

çək, Osmanlı Dövləti isə rusların istədiyi II Yekaterinanın sevgilisi Şahin Gərayın xanlığını qəbul edəcəkdi. Tamamilə rus tərəfdarı olan Şahin Gərayı Krım xalqı istəmədi. Çıxan qiyamı bəhanə edən Şahin Gəray rus ordusunu Krım çəçirdi. Krım xanlığı, Rusiyanın Krımı anı işğalı nəticəsində 9 iyul 1783-cü il tarixindən Rusiyanın bir əyalətinə çevrildi.

Rusiya və Avstriya ilə savaş

Osmanlı ordusu Temeşvar əyalətində strateji bir mövqe olan Muhadiyə boğazını ələ keçirdi. Ordu Avstriyalıların toparlanmasına imkan vermədən onların üzərinə getdi. Bu sırada Avstriya imperatoru II Jozef 80.000 nəfərlik bir ordu və 500 topa Sebeş boğazına gəldi. 21 sentyabr 1788-ci il tarixində baş verən Sebeş Müharibəsində Qoca Yusif Paşa emirindəki Osmanlı Ordusu böyük bir zəfər qazandı. İki

sədrəzəmi olmuşdu. Üç ay on səkkiz gün sədrəzəmlik etmişdi.

O, Osmanlı imperatorluğunun zəifləməsinin köklərini yaxşı bilən III Səlimin müdafiəçisi olmuşdu. Məhz Aləmdar ölkəni gəmirən qüvvələrə qarşı çarpışmalı oldu.

Aləmdar Mustafa Paşa nə oxumağı, nə də yazmağı bacarırdı. Atası kimi heyvan alveri edir və ticarətlə məşğul olurdu. Gəncliyini bu işlərə həsr edən Aləmdar rüşvətçilərin xalqı əzdiyi və soyduğunu yaxşı dərk etmişdi. O da efen-disi İsmayıl ağa kimi "Nizami Cədid" ordusunun güclənməsini istəyirdi. Çünki ordu güclənərsə, dövlət də güclənəcək və nəticədə rüşvətçilər xalqı istedikləri kimi soya bilməyəcəklərdir.

1806-cı il Türk-Rus müharibəsi zamanı Aləmdar Mustafa Paşa ilk dəfə yaxından gördü ki, yeniçeri əsgərlərinin əvvəlki gücü qalmayıb. Ordu həтта nizam və intiza-

həddən artıq ağır olduğunu duyan Aləmdar hərəm baxçasındakı qülləyə çəkildi. Hər yan yenilərinin əlində olduğu halda II Mahmudun göndərəcəyi "Səkbani Cədid" qüvvələrini o günün sabahından ertəsi günün axşamına qədər boş yerə gözlədi. Düşündü ki, əgər yeniçerilər hücum edərsə silahlarını işə salar. 800 nəfərə qədər yeniçeri qülləyə hücum etdi. Əlacı kəsilsən Aləmdar bant qabını partlatdı. Çoxlu yeniçeri öldü. Aləmdar özü də baş cəriyyəsi və hərəm ağası ilə birlikdə həlak oldu.

Bu tarixi faktlar göstərir ki, II Mahmud Aləmdarın güclü nüfuz və təsirindən qurtarmaq üçün "Səkbani Cədid" qoşunlarını göndərməmiş, bəla-bələ Aləmdarın ölümünə pan-cəsina verməmişdir. Halbuki, vaxt ilə II Mahmudu ölümdən məhz Aləmdar qurtarmışdı.

(ardı var)